

Surdegis – pirmasis Anykščių krašto miestelis, kuriam skirta knygų serija

Interviu su profesoriumi Osvaldu Janoniu

Audronė Berezauskienė

Anykščių kraštas išaugino nemažai patriotų, kurie įvairiapuse savo veikla garsina gimtinę ir be jokio atlygio darbuojasi jos labui. Vienas tokių – kraštiečių mokslininkas bibliografas, Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros instituto profesorius Osvaldas Janonis. Anykštėnai kraštiečiui dėkingi už dėmesį Anykščių krašto kultūrai ir istorijai, savanoriškas iniciatyvas išsaugoti Anykščių krašto rašytinį kultūros paveldą, analogo Lietuvoje neturinčių „Anykščių krašto tyrėjo parankinių knygų“ rengimą ir leidybą, mokslinę kraštotyros veiklą ir meilę gimtajam kraštui.

Per pastaruosius du dešimtmečius prof. O. Janonis paskyrė ne vieną knygą Surdegio (Anykščių r.) praeičiai atskleisti. Šiais metais mokslininkas išleido jo suplanuotos serijos „Surdegiečio bibliotekė“ dvi knygas: „Surdegis XV–XX a. įvykių chronologija“ ir „Surdegio Šv. Dvasios vyrų vienuolyno istorijos puslapiai“ (rusų kalba). Tai bus pirmoji knygų serija, skirta vieno Anykščių krašto miestelio istorijai atspindėti. Tikriausiai visoje Lietuvoje nėra kito tokio miestelio, kuriam vienas autorius būtų paskyręs tiek daug dėmesio ir išleidęs tiek knygų, kaip O. Janonis apie Surdegį. Suskaičiavus skaitmeninio formato ir spausdintas knygas, jų būtų vos ne dvi dešimtys. Kalbiname knygų serijos sumanytoją ir autorių prof. O. Janonį.

– Kuo patraukė Surdegis? Kodėl jo pulsą gyvenate jau keletą pastarųjų metų?

– Surdegis turi ilgą, šakotą ir įspūdingą istoriją. Tai – neeilinis provincijos miestelis. Paradoksalu, bet jo vardas plačiau žinomas už Lietuvos ribų, nei mūsų šalyje. Švč. Mergelė Marija Surdegyje apsiereišė beveik aštuoniais dešimtmečiais anksčiau nei Šiluvoje. Iki šiol po bažnyčia išliko stebulingasis šaltinėlis, o Surdegio stebuklingoji

Osvaldas Janonis

SURDEGIS XV–XX A. Įvykių chronologija

Knygos apie Surdegio miestelį

Dievo Motinos ikona, kurios kopijos paplito Latvijoje ir Rusijoje, yra viena iš penkių Lietuvos ikonų, nuo seno garbinamų visų krikščionių – ir katalikų, ir stačiatikių. Jos vardas yra įrašytas stačiatikių kalendoriuje, todėl šios religijos išpažintojams žinomas visame pasaulyje. Ne visi žino, kad Surdegyje beveik tris šimtmečius veikė Šv. Dvasios vyrų vienuolynas. Stebina ir publikacijų apie miestelį geografija... Esu giliai įsitikinęs, kad miestelio praeitis verta didesnio dėmesio.

– Kada kilo mintis parengti Surdegio įvykių chronologiją?

– Toks sumanymas kilo dar praėjusio šimtmečio aštuntąjį dešimtmetį. Rūpėjo išskelti aikštėn kuo daugiau nežinomų ar pamirštų Surdegio praeities faktų. Senokai dėl neišvengiamai šią chronologiją pateikti spaudai, bet vis rodėsi, kad dar labai daug svarbių faktų galima rasti spaudoje ir archy-

vuose. Sužinojus ką nors naujo, peržiūrėtinų šaltinių skaičius pylėsi kaip iš gausybės rago. Vis atrodė, kad gal dar ne metas chronologiją pateikti skaitytojams.

– Kokie jausmai kyla, turint rankose naują leidinį?

– Iš vienos pusės, jaučiu pasitenkinimą, kad tarsi ir įgyvendintas senas sumanymas, atlikta dar viena kraštotyrininko pareiga savo kraštui. Knygoje pateikta daug nežinomų ar pamirštų miestelio praeities faktų. Jie atskleidžia, kokie laikai buvo, kaip mainėsi gyventojų kartos. Viename leidinyje susitinka įvairių pažiūrų, tautybių, luomų, skirtingų tikėjimų surdegiečiai.

Artimiau prisiziūrėjus, matyti, kad už pateiktų faktų slepiasi gyvenimo džiaugsmas ir vargai, smūgiai ir sielvartai, kartais – net ir išties dramos. Skaitytojas turės galimybę dar kartą įsitikinti, kaip skaudžiai gyventojus

palietė didieji politikos vėjai. Iš kitos pusės, džiaugsmą leidiniu pristabdo jo spragų žinojimas. Kiek dar daug svarbių ir įdomių faktų neįtraukta į chronologiją. Iš dalies tai įvyko dėl galiojančių įstatymų „kaltės“, iš dalies – dėl ribotų galimybių ilgiau padirbėti nuo Kauno nutolusiuose archyvuose.

– Papasakokite, ką skaitytojas ras įvykių chronologijoje.

– Pirmas rūpestis buvo sukaupti žinių apie miestelio gyventojus. Knygoje nurodytas jų skaičius įvairiais istorijos laikotarpiais, tautinė ir luominė sudėtis, tikėjimas. Joje užfiksuoti gimimai, santuokos, mirtys. Surdegiečiams neberekės versti senųjų metrikų knygų ieškant žinių apie savo protėvius. Visos jos išrašytos iš Subačiaus ir gretimų parapijų metrikų knygų nuo 1701 m.

Chronologijoje gausu faktų apie Šv. Dvasios vyrų vienuolyną. Iš jos galima susidaryti vaizdą, kaip formavosi vienuolyno ansamblis. Knygoje paminėtos datos, susijusios su stačiatikių bažnyčiomis, jų įrengimu, remontais, varpų įsigijimu, taip pat brolijos korpusais, net vienuolyno tvoromis, koplyčia, svečių namais, ūkiniais pastatais, vienuolyno pirimi, kapinėmis. Daug faktų pateikta ir apie vienuolyno turtą (žemę, sodus, maiūnus, ežerus), bylas dėl jo, vienuolyno pajamas (aukas, nuomą, valstybės paramą) ir išlaidas.

Knygoje surinkti faktai apie ikonostasus, ikonas ir kitas bažnytines relikvijas. Joje įrašytos žinios apie vienuolyno kultūrinę ir šviečiamąją veiklą: špitoles, mokyklas, prieglaudas, biblioteką, leidinius. Į knygą sudėti faktai ir iš vienuolynui priklausiusio Važdėlių kaimo baudžiauninkų gyvenimo. Didelė leidinio dalis skirta vienuolyno brolijai. Čia galima rasti žinių ne tik apie vienuolyno vyresniusius, jerodiakonus ir jerovienuosius, bet ir apie šventikus, išdininkus, naujokus. Teko užgriebti ir skaudžiausią vienuolyno vietą – dalies naujokų ir vienuolių ydas bei nusižengimus vienuolyno taisyklėms. (Tęsinys – kitame numeryje)

Surdegis – pirmasis Anykščių krašto miestelis, kuriam skirta knygų serija Interviu su profesoriumi Osvaldu Janoniu

Audronė Berezauskienė

Pabaiga. Pradžia Nr. 14 (591)

Chronologijos įrašai liudija apie didžiulę Rygos stačiatikių pagalbą vienuolynui, jų gausias aukas. Knygoje stengiasi tinkamai atspindėti faktus apie katalikybę Surdegyje, XVIII a. pastatytą katalikų koplyčią. Iš neseniai surasto Surdegio katalikų bažnyčios archyvo išrašyti faktai apie Šv. Dvasios cerkvės pertvarkymą į katalikų šventovę.

Verta paminėti įtrauktus faktus apie garsių politikos, valdžios, Bažnyčios, meno veikėjų lankymąsi Surdegyje ir kitokius ryšius su šiuo miesteliu, jį išgarsinusius kraštiečius. Štai keletas jų: Rusijos caras Petras I Didysis, Lenkijos karaliai Augustas II ir Augustas III, architektas Tomas Tyšeckis, dailininkai Aleksandras Adamovas, Eduardas Damiuleris, Karlas Vėjermanas, Marijana Veriovkina, archimandritas Zosima, juristas, publicistas ir visuomenės veikėjas Aleksandras Žirkevičius, aktorius Algimantas Morkus Masiulis (tokiais dviem vardais jis buvo pakrikštytas) ir kiti. Būtų buvę nedovanotina nepateikti faktų apie Surdegio dvarą ir jo santykius su vienuolynu, prekybos organizavimą, pirmuosius prekybininkus žydus.

Skaitytojas galės stebėtis, kaip dažnai spauda minėjo Surdegio vardą. Pirmoji rasta publikacija, liudijanti apie tai, kad prie Žirovicų Švč. Mergelės Marijos ikonos buvo sidabrinė plokštelė su Surdegio stebuklingosios Dievo Motinos ikonos atvaizdu, yra Teodosijaus (T. Boroviko) knyga „Historia, abo Powieść...“, išleista Vilniuje 1622 m.

Tarpukariui skirtoje dalyje surašytos datos apie katalikų bažnyčią, klebonus ir kitus bažnyčios tarnus, pradžios mokyklą, mokytojus, įvairias draugijas. Bandyta parankioti faktų apie vietos pramonę (pieno perdirbimo bendrovę, durpyną), prekybą, pašto agentūrą, laikraščių prenumeratą. Nėliko nuošalyje ir meno saviveikla. Skaitytojų dėmesį turėtų patraukti žinios apie Surdegio stebuklingosios Dievo Motinos ikonos vežiojimą po Lietuvą, stačiatikių bandymus susigrąžinti vienuolyno turtą.

Okupacijų laikotarpis atnešė naują tematiką. Nemažai vietos skirta tremtims, partizanams. Faktografinė paieška galės pasitarnauti žinios apie kolūkius, jų pirminkus ir žemės ūkio specialistus, kultūrą, švietimą, gyventojų buitinių aptarnavimą, visuomeninį maitinimą, sveikatos apsaugą, sportą. Šią dalį, laikui bėgant, žadu gerokai išplėsti. Sudaryta asmenvardžių rodyklė bus paranki tiems, kas norės greitai rasti medžiagos apie rūpinimą asmenį ar giminę.

– Leidinyje nėra nei nuorodų, nei šaltinių sąrašo. Kodėl?

– Tikriausiai dalis knygos skaitytojų, ypač mokslo darbuotojai, jų pasiges. Pateikti keletą tūkstančių aprašų, vadinasi, reikia labai išplėsti knygos apimtį. O tai kainuoja. Teko apsiriboti viena bendra nuoroda į baigiamą rengti bibliografijos rodyklę „Surdegis amžių tėkmėje, metų bėgsmė“. Tai bus dar vienas serijos „Surdegio bibliotekėlė“ leidinys, kurį tikimasi išleisti ateinančių metų pradžioje.

– Ar nebijote, kad atsiras skeptikų, teigiančių, kad rinkti plikus faktus esąs bergždžias užsiėmimas?

– Nuomonių apie leidinį gali būti įvairių.

Vilniaus universiteto Knogotyros ir dokumentotyros instituto profesorius dr. Osvaldas Janonis

Su tuo tenka apsiprasti kiekvienam autoriui. Su Jūsų minima nuomone esu linkęs kategoriškai nesutikti. Tokie užsiėmimai pamažėl sudaro sąlygas išsamiai miestelio istorijai parengti. Be to, dabar kiekvienas surdegietis, o gal ir kiti skaitytojai, galės chronologiją papildyti. Į rankas jie gauna šaltinį, leidžiantį pasitikrinti, ar vienas, ar kitas faktas jiems žinomas. Jei kam pasirodys, kad iš pavienių faktų supintas miestelio praeities paveikslas išėjo pablukęs, kviečiu padėti jį paryškinti.

– Ar kaupdami faktus apie Surdegio istoriją, kaupėte ir ikonografinę medžiagą?

– Be abejo. Turiu didelę nuotraukų, portretų, kopijų, įvairių kitų iliustracijų šūsnį. Chronologija būtų visai kitaip prabilusi, jei būtų iliustruota. Deja, lėšų stygius leidybai dėl rėmėjų stokos neleido įdėti ikonografinės medžiagos. Kaimo žmonės, net turtingi ūkininkai ir kraštiečiai politikai gaili pinigų knygoms, net jei jos ir apie jų gimtąjį kraštą. Viena paguoda – ne aš vienas šalyje priverstas kraštotyriniam darbui pinigus pilti. Dažnai perfrazuuju vieną Vaižganto pasakymą: kraštotyra kaip ta graži panelė – rojus akiai, skaistykla piniginei.

– Ar pavyko dar ką nors nauja aptikti, kai įvykių chronologija jau buvo spaudoje ir jos papildyti jau nebuvo galima?

– Taip. Kai knyga jau buvo sumaketuota, aptikau daugiau detalių apie Rusijos caro Petro I Didžiojo auką Surdegio Šv. Dvasios vienuolynui. 1721 m. kovą caro kabineto podjakis Ivanas Grigorjevas šį faktą įrašė išlaidų sąsiuvinyje. Pasirodo, tuomet vienuolynė buvo net 10 vienuolių, o vyresniojo pareigas ėjo man visai negirdėtas igumenas Varsonofijus. Arba Sergejaus Barteniovo knygoje apie didžiuosius Kremliaus rūmus, išleistoje Maskvoje 1909 m., aptikau faktą, kad Uspenijos sobore ant sienos prieš dievstalį kabojusi sena Surdegio stebuklingoji Dievo Motinos ikona su lenkišku užrašu. Dabar knieti pačiam įsitikinti, ar ji iki šių dienų išliko ten pat. Jau spėjau prigaudyti naujų faktų ir apie Rusijos imperijos laikais teistus surdegiečius...

– Ir pabaigai labiau praskleiskite serijos „Surdegio bibliotekėlė“ uždangą.

– Šiuo metu baigiau rengti Surdegio ir jo apylinkių bajorų sąvadą. Jis apima laikotarpį iki XX a. pradžios. Jau sukaupiau medžiagos ir dideliame Surdegio apylinkių gyventojų sąvaudu. Kartu rengiu leidinėlį apie Surdegio katalikų parapiją bei Surdegio stebuklingąją Dievo Motinos ikoną. Serijoje galėtų tilpti ir knyga apie Surdegio bei jo

Prof. Osvaldas Janonis su Anykščių rajono bibliotekininkėmis Surdegyje prie bažnyčios (2014). Vaidos Jucienės nuotr.

apylinkių kitataučius gyventojus, leidinys „Surdegis iliustracijose“. Tai leis giliau pažinti šio nykstančio miestelio praeities vingius, išgarsinti jo vardą ir atkreipti visų grandžių paminklosaugininkų dėmesį į jį.

Prof. O. Janonio knygos apie Surdegį yra svarbus rašytinis paminklas jau septintąjį šimtmetį skaičiuojančiam, dabar gerokai sunykusiam Surdegio miesteliui ir šiame

krašte gyvenusiems žmonėms. Mokslininkas savo darbu ragina atkreipti dėmesį į Anykščių krašto provincijos miestelį, jo garsią ir labai specifišką praeitį, vertingą, tačiau be priežiūros nykstantį jo istorinį centrą. O, jei kiekvienam Anykščių miesteliui – po savo tyrėją, kokią išsamią krašto istoriją turėtume! Anykštėnai sako, kad gerai Surdegiui, nes jis turi savo Profesorių...

LIETUVOS MOKSLININKŲ SĄJUNGOJE

Lietuvos mokslininkų sąjungos tarybos pareiškimas dėl universitetų senatų ir tarybų funkcijų

2017 m. rugsėjo 12 d.

Lietuvos mokslininkų sąjungos (LMS) taryba pritaria Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo ir mokslo komiteto pirmininko akad. Eugenijaus Jovaišos ir komiteto nario prof. dr. Arūno Gumuliausko parengtomis Mokslo ir studijų įstatymo pa-

taisoms (Nr. XIII-752), kuriomis lemiamas vaidmuo universiteto valdyme grąžinamas jo akademinei bendruomenei atstovaujančiam Senatui.

Pritariame minėtose pataisose išreikštai pozicijai, kad Senatas ir rektorius laikomi universiteto valdymo, o Taryba – strateginių krypčių nustatymo ir įgyvendinimo kontrolės bei priežiūros institucija. Akademinei bendruomenei per savo atstovus Senate ir Taryboje „gali ir turi priimti lemiamus sprendimus dėl savo aukštosios mokyklos valdymo ir ateities“. Lietuvos mokslininkų sąjunga nuosekliai laikosi nuostatos, kad, planuojant kokybinius aukštojo mokslo sistemos pokyčius, būtina pradėti nuo pasitikėjimo akademinė bendruomene ir konstruktyvaus dialogo su šios bendruomenės interesams atstovaujančiomis profesinėmis ir profsąjungų organizacijomis.

LMS pirmininkas prof. dr. Jonas Jasaitis